

ter Laqueur: *The Terrible Secret*. Little, Brown, Boston, 1980, 262. o.; Arthur D. Morse: *While Six Million Died. A Chronicle of American Apathy*. Bernard Wasserstein: *Britain and the Jews of Europe, 1939–1945*. és David S. Wyman: *The Abandonment of the Jews. America and the Holocaust, 1941–1945*. Pantheon Books, New York, 1984, 444. o.

275. A Szovjetuniónak a második világháborúban a szovjet és lengyel zsidók iránti magatartásáról egyes részleteket lásd Dov Levin: „The Attitude of the Soviet Union to the Rescue of Jews”. *RAH*, 225–236. o. Lásd továbbá Fein, *Accounting for Genocide*, *i. m.*, 185–189. o.

276. *Vádirat*, 1:90–91. o.

277. „Russia’s Aid Sought for Jews in Hungary.” *The New York Times*, 1944. május 17.

278. *Summary Report of the Activities of the War Refugee Board*, *i. m.*, 7. o.

279. *Uo.*, 8–9. o.

280. *PRO*, Fo. 371/42809, és 58. és 137–139. o.

281. *Uo.*, 371/42815, 64. és 71. o.

282. A szovjetek, mindig gyanúsna találván a zsidómentésre vonatkozó külön terveket, a Horthy-féle ajánlatot úgy vették, mint a magyar kormányzati vezetők arra való igyekezetét, hogy a Nagy Szövetség megbontásának óhajával behízelegjék magukat a nyugati szövetségesek kegyeibe. Lásd Nyikolaj Fjodorovnak a moszkvai rádióban felolvasott kommentárját (1944. augusztus 18.) a *Vádiratban*, 3:406–407. o.

283. Lásd például Jurij Kolesznyikov: *The Promised Land* c. novelláját, amelyben Eichmannt cionista ügynökként tünteti fel, aki úgy intézte, hogy a fiatal és egészséges zsidók Palesztínába kerüljenek, másokat viszont a gázkamrákba küldött. Lásd továbbá Jurij Ivanov: *Caution: Zionism* c. történelmietlen munkáját (Progress Publishers, Moszkva, 1970), amely a monopolista körökkel szövetkezett világméretű összeesküvés-ként jellemzi a cionizmust. Ez erősen elmarasztalja a budapesti Vaada tevékenységét, külön figyelemmel Kasztner Eichmann-nal való kapcsolatára, valamint a Brand-küldetésből fakadó következtetésekre. További hivatkozásokat lásd Braham: *Jews in the Communist World. English Sources*. Twayne, New York, 1961; és szintén tőle: *Jews in the Communist World. Non-English Sources*. M. M. Hauerrel közösen. Pro Arte, New York, 1963.

284. Steiner, a svájci követség egyik tisztviselője Miske-Gerstenberger Jenőnek (július 11-én) a magyar külügyminisztériumból arról panaszkodott, hogy a hamis El Salvador-i „állampolgársági iratok” Svájcba kerültek az országba, és hogy állítólag drága pénzért árulják őket a zsidóknak. *Vádirat*, 3:136. o.

285. Lásd Harrison 3867-es sz. (június 17-i) táviratát a külügyminisztériumhoz: ez közvetítette McClellandnak a Háborús Menekültügyi Hivatalhoz szóló üzenetét.

286. Mantello szerepének igen pozitív értékelését lásd Lévai, *Zsidósors Európában*, 335. o.

287. 1989 márciusában Edward Koch New York-i polgármester nyújtotta át Mantellónak az Eleanor Roosevelttről elnevezett emberjogi kitüntetést. Charles E. Schumer brooklyni demokrata képviselő tisztelgő cikket írt róla a *Congressional Record*-ba. Mantello Rómában, 1992. április 25-én, 90 éves korában hunyt el. További részleteket közöl Mantello tevékenységéről David Kranzler, *i. m.*, 203–215. o. és Werner Rings, *i. m.*, 129–150. o.

288. Joseph Mandelt (Josef Mandl néven is ismeretes) a bukaresti I. N. C. O. cég textilszakértőjét 1941-ben az Antonescu-kormány nemzetvédelmi minisztériuma Svájcba küldte, repülőgépvászon beszerzésére. Valószínűleg nem teljesítette a megbí-